

Doctor of Philosophy in Social Sciences Association
Ramkhamhaeng University

กระบวนการทัศน์พัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองของกลุ่มเครือข่ายอินแปง ในจังหวัดสกลนคร อุตรธานี กาฬสินธุ์ และมุกดาหาร A SELF –RELIANCE DEVELOPMENT PARADIGM FOR THE INPAENG NETWORKING GROUP IN SAKON NAKHON, UDON THANI, KALASIN, AND MUKDAHAN PROVINCES

สุพัฒน์ ไพไธล¹

บทคัดย่อ

ดุสิตบัณฑิตฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) รูปแบบ วิธีการ ความเป็นมาของ กระบวนการเรียนรู้ และการพัฒนากระบวนการทัศน์เพื่อการพึ่งตนเองของกลุ่มเครือข่ายอินแปง (2) โครงสร้างระบบเศรษฐกิจ สังคมแบบอินแปงทั้งในแนวลึกและแนวกว้างที่นำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชน (3) ปัจจัยเงื่อนไขของระบบ เศรษฐกิจและสังคมแบบอินแปงต่อแนวทางการพึ่งตนเองและการพัฒนาที่ยั่งยืนผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ 1.) รูปแบบ วิธีการ กระบวนการเรียนรู้และการพัฒนากระบวนการทัศน์ของกลุ่มเครือข่ายอินแปงมีรูปแบบ เป็นแบบบอกเล่า แบบกลุ่ม ด้วยการปฏิบัติ การเลียนแบบธรรมชาติ บุคคล ชุมชน และจากวิถีชีวิต โดยใช้ วิธีการเฉพาะของตนเองคือ ประชาวิจัย และพัฒนา การจัดการตนเอง และเครือข่ายทางสังคม การพัฒนา กระบวนการทัศน์ของอินแปงแบ่งได้เป็น 3 ยุค 2.) โครงสร้างและระบบ เศรษฐกิจ สังคมแบบอินแปง มีทั้ง ในแนวลึกและแนวกว้างที่นำไปสู่การพึ่งตนเอง ในแนวลึก ประกอบด้วยเศรษฐกิจครัวเรือนหรือแบบพอเพียง และเศรษฐกิจวัฒนธรรม โดยสัมพันธ์กับการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยี ในแนวกว้าง ประกอบด้วยเศรษฐกิจชุมชนและวิสาหกิจชุมชน ส่วนระบบสังคมในแนวลึกมีวัฒนธรรมชุมชนเป็นหลัก โดยเฉพาะ ฮีตสิบสอง และแนวกว้างได้แก่ทุนทางสังคมและเครือข่ายทางสังคมที่นำไปสู่การพึ่งตนเองได้ และ 3.) ปัจจัยเงื่อนไขของระบบเศรษฐกิจและสังคมแบบอินแปงที่พึ่งตนเองและแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน ประกอบด้วย ปัจจัยภายในและ ปัจจัยภายนอก ส่วนแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนของอินแปง มีดังนี้ ยกปาฐพานมาไว้ส่วนส่งเสริมการทำวิสาหกิจชุมชน สร้างสถาบันการเงินและสวัสดิการชุมชน สร้างตลาด สัมพันธ์ (ภายในเครือข่าย) และสร้างสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน(มหาวิทยาลัยชีวิต) โดยมีตัวชี้วัดความสำเร็จการพึ่งตนเองและการพัฒนาที่ยั่งยืน 3 ประการ คือ รอด (Survival) พอเพียง (Sufficiency) และ ยั่งยืน (Sustainability)

คำสำคัญ : กระบวนการทัศน์พัฒนา กลุ่มเครือข่ายอินแปง สกลนคร อุตรธานี กาฬสินธุ์ มุกดาหาร

¹ นักศึกษาปริญญาเอก ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตทางสังคมศาสตร์ สาขาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ABSTRACT

In this dissertation, the researcher investigates (1) patterns, methods, the historical background of the learning process, and the development of a self-reliance paradigm for the Inpaeng networking group. The researcher also examines (2) the structure of the Inpaeng socio-economic system both in-depth and in wide scope perspectives insofar as community self-reliance is involved. Finally, the researcher studies (3) factorial conditions governing the Inpaeng socio-economic system leading to self-reliance and sustainable development. Findings are as follows 1.)Patterns, and methods of the learning process and the development of the paradigm for the Inpaeng networking group were executed by means of word of mouth and group discussion in which discussed were practices, imitations of nature, individuals, community and ways of life. The specific methods used were involved demographical research and development, self-organization, and social networking. 2.)The structure of the Inpaeng socio-economic system considered from in-depth and in wide scope perspectives showed that the system was becoming self-reliance. In-depth, it consisted of the economy as manifested at household, subsistence, and cultural levels. The economy at these levels was found to be correlated with an application of local wisdom and technology. From a broader perspective, it consisted of community economy and community enterprise. Considered from an in-depth perspective, the social system consisted mainly of community culture, especially the tradition of “Heet Sibsong” or making merits over the course of twelve months. From a broader perspective, it consisted of social capital and social networking leading to self-reliance. 3.) The factors of the Inpaeng socio-economic system involving self-reliance and sustainable development consisted of internal factors and external factors in the Inpaeng networking group in organizing activities. Guidelines for the sustainable development of Inpaeng were as follows: To transform Phuphan Forest into farmland; promoting community enterprise ; establishing financial institutions and community welfare; building market relations (within the network); and constructing a learning institute for the masses (lifelong education) or a learning Institute For Everyone (LIFE University). There are three indicators for success in self-reliance and sustainable development : survival, sufficiency, and sustainability

Keywords : Development paradigm, Inpaeng networking group, Sakon Nakhon, Udon Thani, Kalasin, Mukdahan

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมยุคใหม่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว โลกกำลังหมุนไปศตวรรษใหม่กำลังเข้ามา สิ่งที่ทำลายคนไทยอย่างยิ่ง คือ จะดำรงชีวิตอยู่ในลักษณะใดภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ที่ชีวิตต้องหมุนไปตามกระแสสังคมโลก การครอบงำทางกระบวนทัศน์พัฒนาจากนโยบายภาครัฐก็มีมาอย่างต่อเนื่องและแบบยล จนชาวบ้านไม่อาจตามทันได้คงไม่มีใครปฏิเสธได้ว่านโยบายและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมีทั้งประสบผลสำเร็จและล้มเหลว ในด้านความสำเร็จมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจอยู่ในอัตราสูงเฉลี่ยร้อยละ 7.8 ปี รายได้เฉลี่ยต่อคนเพิ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2504 จาก 21,000 บาท เป็น 68,000 บาท ในปีพ.ศ. 2540 และในปีพ.ศ. 2554 เพิ่มขึ้นเป็น 94,100 บาท แต่มีหนี้สินเฉลี่ยครัวเรือนละ 136,526 บาท ซึ่งเป็นตัวชี้วัดให้เห็นถึงความสำเร็จที่แฝงไว้ด้วยความล้มเหลว ประกอบกับเกิดปัญหาหรรษาอื่นๆ อีกตามมา เช่น สังคมมีความวุ่นวาย คุณภาพชีวิตถดถอย ผู้คนเป็นโรคภัยไข้เจ็บที่มีความซับซ้อนมากขึ้น เกิดช่องว่างระหว่างการออมกับการลงทุนในระดับสูง ทำให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจเป็นการขยายตัวแบบฟองสบู่

นอกจากนี้ผลของการพัฒนาจากภาครัฐทำให้ชุมชนชนบทตกอยู่ในฐานะยากจนมากกว่าเดิม เกิดการสูญเสียศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ความเป็นชุมชนโดยปริยาย ต้องรอคอยความช่วยเหลือจากรัฐจนไม่สามารถยืนหยัดแสดงบทบาทของตนเองและชุมชนได้อย่างชัดเจน วันนี้ชาวบ้านในชุมชนจึงเริ่มหันกลับมาศึกษาตนเอง กลับคืนสู่รากเหง้า สืบค้นหาความต้องการที่แท้จริงของผู้คน ทำให้เกิดแนวคิดการมีส่วนร่วมในแต่ละภาคส่วนของชุมชนกลายเป็นมรรควิธีที่สำคัญในการพึ่ง

ตนเอง และสามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาตนเอง พึ่งพาอาศัยกันได้ การพึ่งตนเองจึงเป็นความยั่งยืนของคนและชุมชนเพราะเป็นการเชื่อมโยงเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม จิตวิญญาณและสิ่งแวดล้อมให้กลมกลืนเป็นเรื่องเดียวกันหรือเป็นบูรณาการทางสังคมทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ (กนกวรรณมะโนรมณ์ และธวัช มณีผ่อง, 2549)

ปัจจุบันมีชุมชนหลายแห่งในทุกภูมิภาคได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มเครือข่ายหรือองค์กรชุมชนเพื่อดำเนินกิจกรรมร่วมกันในด้านเกษตรผสมผสาน วนเกษตร กองทุนและสวัสดิการ สังคมออมทรัพย์ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ฯลฯ ซึ่งเป็นฐานรองรับการพัฒนาและสามารถพึ่งตนเองได้ เช่น ภาคใต้ คือ กลุ่มไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้นแบบแผนแม่บทยางพาราไทย แผนแม่บทชุมชน และวิสาหกิจชุมชน ภาคเหนือ คือ กลุ่มน้ำหิน อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน เป็นแบบอย่างการทำวิสาหกิจชุมชน ภาคตะวันออก คือ กลุ่มบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ต้นแบบการทำวนเกษตร “ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก” ภาคตะวันตก คือ ชุมชนบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และภาคอีสาน คือ กลุ่มอัมชู่ไธอีสาน เป็นต้นแบบของการพึ่งตนเอง แต่อย่างไรก็ตามการก่อตัวของกลุ่มเครือข่ายชุมชนในทุกภูมิภาคที่เกิดขึ้นจะมีกิจกรรมอย่างหลากหลายทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม เพื่อแก้ปัญหาด้วยตนเองของชาวบ้านในท้องถิ่น นอกจากพึ่งตนเองได้แล้วในระดับหนึ่งยังให้ความช่วยเหลือชุมชนอื่นๆ ด้วย ดังกรณี กลุ่มเครือข่ายอินแปลง ซึ่งก่อตัวขึ้นและดำเนินกิจกรรมต่างๆ มาแล้ว

ระยะหนึ่ง สามารถพึ่งตนเองได้ มีความเข้มแข็งและประสบความสำเร็จ มีการพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง ตลอดระยะเวลา 25 ปีที่ผ่านมากลุ่มเครือข่ายอื่นแปงมีผลงานในการดำเนินกิจกรรมเพื่อสังคม ชนบทที่กว้างขวางและก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน สังคมอย่างยั่งยืน นอกจากนี้เป็นที่ยอมรับต่อสาธารณชนแล้วยังเป็นแรงผลักดันสำคัญที่สร้างแนวคิดและกระตุ้นให้ผู้ที่ทำความดีแก่สังคม เห็นคุณค่าและขยายขอบเขตการทำความดีเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง กลุ่มเครือข่ายอื่นแปงยังเป็นแหล่งเรียนรู้ในการพึ่งตนเองที่สำคัญแห่งหนึ่งที่มีผู้สนใจทั่วไปทั้งในระดับจังหวัด ต่างจังหวัด ระดับประเทศ และต่างประเทศ เข้ามาศึกษาดูงานไม่ต่ำกว่า 5,000 คนต่อปี มีผลิตภัณฑ์อื่นแปงที่มีชื่อเสียงในปัจจุบัน ได้แก่ น้ำหมักเฒ่าซึ่งกลายเป็นสัญลักษณ์ของอินแปงไปแล้วในวันนี้ นอกจากนี้ยังมี น้ำหมักคั่ว น้ำหมักแกว น้ำหมักขามป้อม น้ำหมักส้มอ (สมอไทย) ไวน์หมักเฒ่า ของใช้ เช่น น้ำยาล้างจาน สบู่เหลว ฯลฯ ผ้าย้อมคราม และสมุนไพรพื้นบ้าน เหล่านี้เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีออกจำหน่ายโดยทั่วไป (ข้อมูลเครือข่ายอินแปง, 2544, หน้า 3)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ในการศึกษาเรื่องนี้ผู้เขียนได้กำหนดประเด็นศึกษาไว้ 3 ประเด็น คือ

- (1) รูปแบบ วิธีการ ความเป็นมาของกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนากระบวนการพึ่งตนเองของกลุ่มเครือข่ายอินแปง
- (2) โครงสร้างระบบเศรษฐกิจสังคมแบบอินแปงทั้งในแนวลึกและแนวกว้างที่นำไปสู่การพึ่งตนเอง
- (3) ปัจจัยเงื่อนไขของระบบเศรษฐกิจสังคมแบบอินแปงต่อแนวทางการพึ่งตนเองและการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวคิด ทฤษฎี กรอบแนวคิดและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ผู้เขียนได้กำหนดรูปแบบการวิเคราะห์ด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (descriptive analysis) เป็นการวิเคราะห์ความเป็นมาตลอดจนรูปแบบ วิธีการของกระบวนการเรียนรู้ กระบวนทัศน์พัฒนา การจัดการตนเอง การสร้างเครือข่ายทางสังคม ระบบโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมแบบอินแปง รวมทั้งเหตุปัจจัยของระบบเศรษฐกิจและสังคมแบบอินแปงต่อแนวทางการพึ่งตนเองและการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งผู้เขียนได้นำแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาเป็นกรอบแนวคิด ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนา (development paradigm) ซึ่งโทมัส เอส.คูห์น และพริตจ็อบ คราปา ได้เสนอแนวคิดกระบวนการนี้ไว้ว่าเป็นตัวแบบในการมองปัญหาและวิธีการแก้ปัญหาของชุมชนโดยมีมีโนทัศน์ ค่านิยม การรับรู้ ที่ชุมชนมีหรือกระทำร่วมกัน อันเป็นฐานของการจัดระบบตนเองในชุมชนนั้นๆ (Kuhn, 1996; Capra, 1986) และนักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิไทยหลายท่านได้นำมาสรุปเป็นไปในแนวคิดเดียวกันว่า กระบวนทัศน์เป็นรากฐานของวิถีคิดทั้งหมดของมนุษย์หรือวิถีคิด วิถีปฏิบัติ และวิถีให้คุณค่าต่อสรรพสิ่งซึ่งตั้งอยู่บนฐานของการมองโลกความเป็นจริงในช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2550; ประเวศ วะสี, 2550)

ประเทศไทยได้นำแนวคิดของกระบวนการพัฒนาตะวันตกมาใช้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-10 และมีผู้รู้ได้แบ่งระยะเวลาของกระบวนการนี้ออกเป็น 3 ยุค คือ ยุคชุมชนพื้นบ้าน ยุคชุมชนทันสมัย และยุคชุมชนหลังทันสมัย (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2550; ชลลดา ทองทวี, 2550)

แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ในกระบวนการทัศน์ใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ของชุมชนนั้นมีคำสำคัญคือ “การเรียนรู้” และ “กระบวนการเรียนรู้” ทั้งสองคำนี้ทวีความสำคัญในตัวเองเพิ่มขึ้นตามลำดับในการพัฒนาสังคมและถูกนำไปใช้ที่แตกต่างกันและเหมือนกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทสังคมยุคศตวรรษที่ 21 ที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น (ประเวศ วะสี, 2548) ทั้งกระบวนการเรียนรู้และการเรียนรู้ เป็นกลไกสำคัญที่สุดของมนุษย์ในการปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่รอบตัวทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและสังคมในระดับต่างๆ เช่น ครอบครัว กลุ่มหรือองค์กร ชุมชน ประเทศ เป็นต้น (ทีศนา เขมมณีและคณะ, 2545; ชีระพงษ์ แก้วหาญ, 2543) แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเองและการพัฒนาที่ยั่งยืน ตามหลักทางสังคมวิทยามีหลักการและแนวทางเพื่อให้ชุมชนพึ่งตนเองได้มี 5 ประการ คือ ประการแรก การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ ประการที่สอง การพึ่งตนเองทางทรัพยากรธรรมชาติ ประการที่สาม การพึ่งตนเองทางเทคโนโลยี ประการที่สี่ การพึ่งตนเองทางจิตใจ และประการที่ห้า การพึ่งตนเองทางสังคม ทั้งนี้การพึ่งตนเองต้องเป็นความสามารถของคนที่จะช่วยเหลือตนเองในทุกๆ ด้านให้มากที่สุด โดยไม่เป็นภาระของคนอื่นมากเกินไป มีความสมดุล มีความพอดีในชีวิต พอใจในชีวิตที่เป็นอยู่ มีสิ่งจำเป็นในปัจจุบัน 4 ที่พอเพียง (ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและพรพิไล เลิศวิชา, 2549; สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2542; Galtung, 1980)

ในส่วนการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นต้องมีลักษณะเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการ ทำให้เกิดเป็นองค์รวม (holistic) คือ มีความเป็นดุลยภาพระหว่างการพัฒนาคนให้คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา

ทั้งพฤติกรรม จิตใจและปัญญา กับกับองค์กรหรือกลุ่มเครือข่าย และบริบทของชุมชน รวมทั้งสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการตนเองเป็นระบบการจัดการตนเองที่ปรับตัวได้ยืดหยุ่นได้ พัฒนาตนเองได้ เรียนรู้จักตนเอง สามารถปรับตัวและจัดการตัวเองได้โดยไม่ต้องมีการบังคับทิศทางหรือรูปแบบจากภายนอก (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2549) และแนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคม (social network) เป็นฐานความคิดในการวิจัยครั้งนี้ จัดเป็นส่วนหนึ่งของทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ ที่กล่าวถึงระบบความสัมพันธ์โยงใยตั้งแต่ระดับจุลภาคไปจนถึงระดับมหภาค ตั้งแต่ระดับเล็กที่สุดได้แก่ บุคคล เครือญาติ กลุ่ม องค์กร ชุมชน ตำบล อำเภอ จังหวัด ประเทศ ไปจนถึงระดับโลก แนวคิดเครือข่ายทางสังคมสมัยใหม่คือ การรวมตัวกันของกลุ่มต่างๆ ในสังคมที่ให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาทางสังคมโดยยึด “ความสนใจร่วม” เป็นหลักไม่ได้ยึด “พื้นที่” ของการอยู่อาศัยเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ ไม่ได้ยึดโยงว่าสมาชิกเครือข่ายจะอยู่ในพื้นที่เดียวกันหรือไม่ ลักษณะของกิจกรรมเครือข่ายจึงเป็นการ “ลงมือกระทำ” ร่วมๆ กัน จากกลุ่มเล็กๆ หลายๆ กลุ่มโยงใยกัน ดังนั้นการเป็นสมาชิกเครือข่ายจึงเป็นไปตามธรรมชาติของมนุษย์ที่ดำเนินกิจกรรมเพื่อตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ของสังคมอย่างมีความเป็นพลวัต และมีความผูกพันระหว่างกัน (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2544; Gulati & Gargiulo, 1999; Portes, 1998) ในขณะเดียวกันหลักการสำคัญของการจัดการเครือข่ายทางสังคม ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสมัครใจและการมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง หลากหลาย เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกอย่างสม่ำเสมอ สามารถตอบสนองความต้องการของสมาชิกได้ (กาญจนา

แก้วเทพ, 2548; ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และ ชัยวัฒน์ ธีระพันธ์, 2546) ส่วนองค์ประกอบของเครือข่ายทางสังคมที่สำคัญมี ดังนี้ สมาชิกเครือข่าย จุดมุ่งหมาย การทำหน้าที่อย่างมีจิตสำนึก การมีส่วนร่วม และระบบความสัมพันธ์และการสื่อสาร (กมลทิพย์ คงประเสริฐอมร, 2548; Agnistsch, 2003; Blockson, 2002)

ทฤษฎีที่เป็นฐานความคิดในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย ทฤษฎีโครงสร้าง - หน้าที่ (structural-functional theory) ซึ่งมีฐานคิดว่าสังคมมีความเป็นระบบหนึ่งประกอบด้วยส่วนย่อยๆ ที่มีความสัมพันธ์กันและพึ่งพาอาศัยกัน (homeostasis) อย่างมีดุลยภาพ และมีหน้าที่ที่แตกต่างกันออกไปเพื่อตอบสนองความต้องการจำเป็นของคนในสังคม โดยมีระบบ ค่านิยม เป็นแนวทางในการปฏิบัติหน้าที่ (ศิริรัตน์ แอดสกุล, 2549; สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2550) ได้เสนอแนวคิดทางสังคมวิทยาและกฎของสังคมว่า กฎของสังคม คือ กฎของการอยู่รอดของผู้ที่แข็งแกร่งที่สุด (survival of the fittest) ซึ่งเป็นกฎธรรมชาติยิ่งประชากรเพิ่มมากขึ้นก็ต้องต่อสู้เพื่อการอยู่รอด บุคคลและกลุ่มบุคคลที่มีความฉลาดน้อยต้องล้มหายตายจากไป สังคมจะขับสมาชิกที่ไม่แข็งแรง ไร้ความสามารถ ซึ่งรัฐจะไม่เข้าไปแทรกแซงความเป็นไปของกฎแห่งการอยู่รอด (งามพิศ สัตย์สงวน, 2554; สุภางค์ จันทวานิช, 2552) ทฤษฎีไร้ระเบียบ (chaos theory) เป็นทฤษฎีทางสังคมวิทยาที่มีแนวคิดที่ว่า สังคมปัจจุบันเป็นระบบสังคมเปิดและมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัว มีความเป็นพลวัตสูง เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ไม่หยุดนิ่ง การกระทำใดๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นเส้นตรง หมายถึง การกระทำหนึ่งๆ ส่งผลกระทบต่อการกระทำอื่นๆ และก่อให้เกิดภาวะทางสังคมสับสน วุ่นวาย ไร้ทิศทาง

ก่อนกลับเข้าสู่ภาวะสมดุล (ชัยวัฒน์ ธีระพันธ์, 2552; นิสา ชูโต, 2545) และทฤษฎีสุดท้ายคือ ทฤษฎีการมีส่วนร่วม (participation theory) ทฤษฎีนี้มีแนวคิดหลักที่มีจุดเด่นในการนำมาใช้เป็นแนวทางในการจัดตั้งเครือข่ายองค์กรชุมชนที่สร้างจิตสำนึกและสร้างแรงจูงใจให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง ในทุกระดับของการพัฒนาที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเอง ทฤษฎีการมีส่วนร่วมที่เป็นที่ยอมรับกันทั่วโลกคือ ทฤษฎีการมีส่วนร่วมของโคhenและอัฟฮอฟ (Cohen & Uphoff, 1980) ที่ระบุถึงลักษณะกระบวนการมีส่วนร่วมประกอบด้วย การมีส่วนร่วมศึกษาปัญหา การวิเคราะห์ปัญหา การตัดสินใจและเลือกแนวทางแก้ปัญหา การร่วมกันปฏิบัติการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์และรับผลประโยชน์ผล (วิชญ์ สถานนท์ชัย, 2550; อมรา พงศาพิชญ์, 2549) นอกจากนี้การมีส่วนร่วมมีรูปแบบการมีส่วนร่วมโดยตรง โดยอ้อมและผ่านองค์กรที่ไม่ใช่ผู้แทนของประชาชน แต่ก็มีกระบวนการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน (ชินรัตน์ สมสืบ, 2549) การศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองและการพัฒนาที่ยั่งยืนพบว่าชุมชนพื้นบ้านมีระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงสามารถพึ่งตนเองได้ เพราะมีปัจจัยสี่อยู่ในระดับสูง โดยมีความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติมีความสัมพันธ์ในครอบครัวและเครือญาติสูง และหลายชุมชนที่พึ่งตนเองได้ด้วยการทำให้ชุมชนเข้มแข็ง โดยการทำแผนแม่บทชุมชน สามารถแก้ปัญหาภายในชุมชนด้วยตนเอง และการทำประชาวิจย (กมลทิพย์ คงประเสริฐอมร, 2548; พจนา เอื้องไพบูลย์, 2546) การวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการทัศน์พัฒนาพบว่าการล่มสลายของชุมชนชนบทเกิดจากกระบวนการทัศน์ที่มีวิธีคิดแบบแยกส่วน และลดทอนปัญหาต่างๆ

แบบกลไก และมีแนวคิดในการพึ่งตนเองโดยการรวมกลุ่มหรือองค์กรชุมชน สมาชิกในชุมชนมีจิตสำนึกมีความเอื้ออาทรต่อกัน โดยใช้วัฒนธรรมชุมชนเป็นแนวทางหลักการพัฒนาแบบบูรณาการหรือแบบองค์รวม (อรศรี งามวิทยาพงศ์, 2546) และการศึกษาเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคม พบว่าเครือข่ายการเรียนรู้มีการพัฒนาการมาจากความตระหนักถึงปัญหาและความต้องการด้านเศรษฐกิจชุมชน โดยมีองค์ประกอบหลักของเครือข่ายการเรียนรู้ได้แก่ คน ความรู้และทรัพยากร ทั้งนี้เครือข่ายที่มีพลังต้องมี “กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน” โดยประสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิทยาการสมัยใหม่ให้สมาชิกร่วมกำหนดแนวทางกติกา ข้อบังคับของชุมชนร่วมกัน (วิมลลักษณ์ ชูชาติ, 2540)

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม (social phenomenon) โดยทำการวิจัยในพื้นที่จริง (field research) ในชุมชนที่มีองค์กรชุมชนประสบความสำเร็จในการพึ่งตนเอง เป็นที่ยอมรับของสังคมมาเป็นกรณีศึกษา (case study) ด้วยกระบวนการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ยึดหลักการเลือกพื้นที่ศึกษาให้สอดคล้องกับประเด็นข้อปัญหาและวัตถุประสงค์ของการศึกษา จึงเลือกใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลได้หลากหลายมิติจากสภาพความเป็นจริงในชีวิตและการปฏิบัติของคนในชุมชนท้องถิ่นที่ศึกษา จึงให้ความสำคัญของการวิจัยข้อมูลภาคสนามมากที่สุด ผู้เขียนได้ใช้วิธีการศึกษา 3 รูปแบบ ดังนี้ รูปแบบแรก วิธีการศึกษาจากเอกสาร (documentary research)

ด้วยการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รูปแบบที่สอง วิธีการศึกษาจากภาคสนามทางมานุษยวิทยา (anthropological fieldwork) โดยเข้าไปร่วมกับชุมชนท้องถิ่นที่ศึกษาเป็นระยะเวลายาวนาน ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2551-2553 ในฐานะนักศึกษาปริญญาเอก มหาวิทยาลัยรามคำแหง และใช้เทคนิควิธีการคือการสังเกตแบบทั่วไป (general observation) เพื่อสำรวจพื้นที่และเก็บข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมในชุมชน และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) เข้าไปศึกษา ในชุมชนใช้ชีวิตร่วมกับชาวบ้าน เพื่อเก็บข้อมูลต่างๆ ตามสภาพความเป็นจริงที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมชุมชน ตลอดจนเหตุการณ์ต่างๆ ที่บังเกิดขึ้นในชุมชน รูปแบบที่สามคือ วิธีการศึกษาแบบกรอกแบบสัมภาษณ์จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักและผู้ให้ข้อมูลรอง (key informants) ของกลุ่มเครือข่ายอินแปง ทั้งการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) การสัมภาษณ์กลุ่มหรือสนทนากลุ่ม (group interview) โดยการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ (formal) และไม่เป็นทางการ (informal) (สุภางค์ จันทวานิช, 2550, หน้า 130)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ใช้แบบสัมภาษณ์ ที่เป็นคำถามแบบปลายเปิด (open-ended question) ในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มและการสังเกต ข้อมูลในภาคสนามได้นำมาจัดหมวดหมู่และวิเคราะห์เป็นเบื้องต้นด้วยวิธีอุปมา (analysis induction) จากนั้นนำมาวิเคราะห์แบบเปรียบเทียบข้อมูล (constant comparison) (ชาย โพธิ์สิตา, 2554, หน้า 76) แล้วสรุปข้อมูลเป็นแบบพรรณนาวิเคราะห์ (descriptive analysis) ไม่ใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อผู้เขียนได้ทำการวิเคราะห์ด้วยวิธีดังกล่าวแล้ว ได้ผลการศึกษาเป็นที่น่าสนใจหลายประการ ดังนี้

1. ความเป็นมา รูปแบบและวิธีการของกระบวนการเรียนรู้ และการพัฒนากระบวนการทัศน์เพื่อการพึ่งตนเองของกลุ่มเครือข่ายอินแปง ระบบความรู้เป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะตัดสินว่าท้องถิ่นจะมีพลังเข้มแข็งขนาดไหน สามารถเผชิญปัญหาอุปสรรคได้ขนาดไหน ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนในด้านระบบความรู้คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นทุนสำคัญอย่างหนึ่งที่ชุมชนมีอยู่ ชุมชนที่อยู่มานานในท้องถิ่นส่วนใหญ่จะมีการพัฒนาองค์ความรู้ของตัวเองขึ้นมาเพื่อการทำมาหากิน เพื่อการดูแลสุขภาพและหาปัจจัยสี่ที่จะช่วยให้ชีวิตมีความเป็นอยู่ที่ดีสุขสบายตามสมควร งานวิจัยชิ้นนี้ชี้ว่า กลุ่มเครือข่ายอินแปงสามารถเรียนรู้ปรับตัว ได้รับความรู้ใหม่ๆ จากภายนอกมาต่อยอดกับความรู้เดิมที่มีอยู่ได้มาก ทำให้เกิดความเข้มแข็งยิ่งขึ้น กระแสความสนใจความรู้ของท้องถิ่นชาวอินแปง เริ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2530 แกนนำหมู่บ้านกลุ่มหนึ่งได้ร่วมวงใส (เสวนา) กัน เพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหานี้สิน ความยากจน และไปศึกษาดูงานในแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับการปลูกหว่ายที่เกษตรกรกลุ่มหนึ่งเพาะปลูกไว้กิน เหลือกินก็ขาย เมื่อกลับมาจึงพากันทำพากันเพาะกล้าพันธุ์และปลูกจนสามารถขายเป็นรายได้ทั้งพันธุ์หว่ายและท่อนหว่ายสำหรับนำมาปลูกเป็นอาหาร และเป็นแนวทางในการสืบค้นหาคัญภาพของท้องถิ่นเพื่อการพึ่งตนเองในระยะต่อมา จากการสังเคราะห์งานวิจัยนี้ผู้เขียนได้พบประเด็นที่น่าสนใจที่มีนัยต่อการพึ่งตนเองและการพัฒนาที่ยั่งยืนของกลุ่มเครือข่ายอินแปง ดังนี้

รูปแบบและวิธีการของกระบวนการเรียนรู้ มีหลายรูปแบบ เช่น การเรียนรู้จากชีวิตจริง กลุ่มเครือข่ายอินแปงที่ตั้งถิ่นฐานในระบบนิเวศและฐานทรัพยากรแบบใดก็จะสร้างความรู้จากการลองผิดลองถูกและสรุปบทเรียนจากปัญหาที่พบในการดำรงชีพบนฐานทรัพยากรนั้นๆ เพื่อความอยู่รอดได้ของตนเอง ครอบครัวและชุมชน เป็นการเรียนรู้จากการลงมือทำจริงปฏิบัติจริงจาก “การทำ” ไม่ใช่จาก “หนังสือ” การสั่งสมความรู้เกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนที่เคยทดลองทำลองผิดลองถูกหลายๆคน มีการ “พาเห็ดพาทำ” หยิบเอาวิชาของคนหนึ่งไปลองใช้และปรับปรุงจนใช้ได้ การถ่ายทอดความรู้มักเป็นการเรียนแบบ “ฝึกงาน” เช่นลูกฝึกงานกับปู่ย่า ตายาย พ่อแม่ ลุงป้า น้าอา หรือผู้ชำนาญที่ถูกยกย่องให้เป็นครูหรือหมอ เช่น หมอว่าน หมอยา หมอลำ ฯลฯ การเลียนแบบบุคคลและธรรมชาติ เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ที่ชาวอินแปงนำมาเป็นหลักในการพึ่งตนเอง โดยการศึกษาดูงานหรือเรียนรู้จากบุคคลที่ประสบผลสำเร็จในด้านต่างๆ มาแล้ว การเรียนรู้จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้บทเรียนหรือประสบการณ์ เป็นการเรียนรู้ความรู้ประเภทที่เป็นพื้นที่ๆ ที่จำเป็นต่อการทำมาหากินและการดำรงชีวิต เช่น การแปรรูปอาหาร น้ำผลไม้ ของใช้ การทอผ้าพื้นเมือง ฯลฯ เวทีการเรียนรู้จะใช้ในที่ที่เอื้อให้มีการพบปะสังสรรค์ร่วมกัน ระหว่างสมาชิกเครือข่าย รูปแบบและวิธีการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองของกลุ่มเครือข่ายอินแปงที่ถือเป็นจุดเด่น คือ การทำประชาวิจัยหรือที่ชาวอินแปง เรียกว่า “ประชาพิจัย” (People Research and Development) หรือ วิจัยไทบ้าน เป็นการเรียนรู้จักตนเอง รู้ความต้องการและความจำเป็นที่แท้จริงของตนเอง รู้จักรากเหง้าและเอกลักษณ์ของตนเอง

รู้จักโลกและผลกระทบต่างๆ ของเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกที่มีต่อวิถีชีวิตของชุมชน หัวใจของการทำประชาพิจัยคือ กระบวนการเรียนรู้ที่ช่วยให้ชุมชนค้นพบ “ทุน” อันหลากหลายและพบแนวทางการพัฒนาทุนดังกล่าวไปสู่การพึ่งตนเอง

สำหรับการพัฒนากระบวนการทัศน์ของกลุ่มเครือข่ายอินแปงแบ่งออกเป็น 3 ยุค คือ ยุคแรกเรียกว่ายุคชุมชนพื้นบ้าน (ก่อนพ.ศ.2504) เป็นยุคที่มีกระบวนการทัศน์ต่อธรรมชาติว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและสัมพันธ์อยู่กับธรรมชาติหรือสิ่งเหนือธรรมชาติ พึ่งพาธรรมชาติ จึงต้องอ่อนน้อมถ่อมตน มีระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ระบบสังคมวัฒนธรรมเป็นระบบวัฒนธรรมชุมชน มีลักษณะครอบครัวขยาย ยุคที่สอง เรียกว่ายุคชุมชนทันสมัย (2504-2550) เป็นยุคที่ปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ที่เชื่อว่าวิทยาศาสตร์เป็นเรื่องที่น่าเชื่อถือมากกว่ายุคพื้นบ้านที่เชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ ไร่สาระ พิสูจน์ไม่ได้ ระบบเศรษฐกิจเป็นแบบพึ่งตลาด โครงสร้างสังคมเป็นแบบครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น เป็นสังคมเมือง ยุคที่สาม เรียกว่ายุคชุมชนหลังทันสมัย เป็นยุคบูรณาการกระบวนการทัศน์ที่เชื่อว่าสรรพสิ่งและสรรพชีวิตในธรรมชาติมีส่วนสัมพันธ์กันและอยู่กันแบบองค์รวม ไร่พรมแดน ไร่ระเบียบ แม้ระบบเศรษฐกิจทั่วไปเป็นแบบทุนนิยมเสรี แต่อินแปงยังเป็นระบบเศรษฐกิจวัฒนธรรม โครงสร้างสังคมเป็นแบบเครือญาติยิวัฒนธรรมชุมชนเป็นหลักในการดำเนินชีวิต

2. โครงสร้างระบบเศรษฐกิจและสังคมแบบอินแปงในแนวลึกและแนวกว้าง ผู้เขียนได้ค้นพบระบบเศรษฐกิจแบบอินแปงในแนวลึกคือ เศรษฐกิจแบบครัวเรือน ที่ผลิตเพื่อใช้บริโภคเองในครอบครัวและเครือญาติ หากเหลือก็ขายเป็นรายได้ เป็นระบบเศรษฐกิจที่เรียกตนเองว่า

“เศรษฐกิจแบบเฝ้าอยู่เฝ้ากิน” ปลูกทุกอย่างที่กินกินทุกอย่างที่ปลูก นอกจากนี้ยังมีระบบเศรษฐกิจที่มีการฟื้นฟูใหม่คือ เศรษฐกิจวัฒนธรรม ซึ่งใช้บุญประเพณี ฮีต 12 (ทำบุญในรอบ 1 ปี) พร้อมกับการประกอบกิจกรรมทางการผลิตในแต่ละช่วงเดือน เช่น เดือนหก ทำบุญบั้งไฟ กิจกรรมการผลิตคือ เตรียมไถนา หว่านกล้า และทำนา เดือนสิบสอง ทำบุญกฐิน/ลอยกระทง กิจกรรมการผลิตคือ เก็บเกี่ยวข้าว พิธีไร่ ชาวอินแปงได้นำเอาระบบเศรษฐกิจดังกล่าวมาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต และ กำไรของระบบเศรษฐกิจแบบนี้คือการได้ญาติ พี่น้อง เพื่อนๆ สมาชิกเครือข่ายที่มาร่วมแก้ปัญหา มีความเอื้ออาทรต่อกันและกันมากกว่าตัวเงินหรือวัตถุ ส่วนระบบเศรษฐกิจในแนวกว้างของอินแปง คือ เศรษฐกิจชุมชน และวิสาหกิจชุมชน ที่เน้นการแปรรูปเพื่อทดแทนสิ่งที่ขาดแคลนหรือมีราคาแพง และสามารถผลิตเพื่อออกสู่ตลาดภายนอกชุมชนได้บางชนิดและสังคมแบบอินแปงที่ยึดเป็นหลักในการพึ่งตนเองได้ คือ วัฒนธรรมชุมชนหรือชาวอินแปงเรียกว่า “ฮีต 12” ซึ่งเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนท้องถิ่น ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน บ่งบอกถึงวิถีวัฒนธรรมประเพณีพิธีกรรมในรอบ 1 ปี ที่ร้อยรัดถักทอเชื่อมโยงในคนอินแปงและคนรอบข้างให้มีความรัก ความผูกพัน ร่วมมือกันในทุกๆด้าน

3. ปัจจัยเงื่อนไขของระบบเศรษฐกิจและสังคมแบบอินแปงต่อแนวทางการพึ่งตนเองและการพัฒนาที่ยั่งยืน ผู้เขียนได้วิเคราะห์ผลที่ปรากฏออกมาพบว่า ปัจจัยระบบเศรษฐกิจและสังคมแบบอินแปงที่มีต่อแนวทางการพึ่งตนเองและการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นมี 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยภายใน ได้แก่ ทุน ชาวอินแปงถือว่าเป็นปัจจัยหลักในการสร้างการพึ่งตนเองเพราะจากการค้นพบทุน

ที่ยิ่งใหญ่ของตนเองในด้านต่างๆ ไม่ใช่แค่ทุนเงินและวัตถุเท่านั้น แต่ยังมีทุนทางความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ทุนทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลาย ทุนทางสังคมวัฒนธรรมที่โดดเด่น ถือเป็นทุนเดิมของคนในท้องถิ่นที่อยู่รอดและเติบโตมาได้โดยไม่ต้องพึ่งพารัฐอย่างเดียว ผู้นำที่เข้มแข็ง กลุ่มเครือข่ายอินแปงมีผู้นำที่เข้มแข็งเป็นผู้พาเห็ดพาทำ (ผู้นำพาปฏิบัติและทดลอง) มีภาวะผู้นำสูง มีความเอื้ออาทร เป็นกันเอง มีภูมิรู้ภูมิปัญญาสูงในด้านการเกษตรและประเพณีพิธีกรรม เครือข่ายทางสังคม เป็นพลังและปัจจัยที่สำคัญของการพึ่งตนเองและการพัฒนาที่ยั่งยืนของกลุ่มเครือข่ายอินแปง ให้ประสบผลสำเร็จมีประเด็นที่น่าพิจารณา คือ ลักษณะของความสัมพันธ์ทางสังคม หมายถึงความสัมพันธ์ที่ยึดโยงสมาชิกเอาไว้ด้วยกันเป็นเครือข่าย ในการทำให้กลุ่มมีความผูกพันกันเหนียวแน่น มีความสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูลกันต้องมีเครื่องผูกร้อยยึดโยงกัน (bondages) การยึดโยงกันส่วนใหญ่เกิดขึ้นในลักษณะเครือญาติ (kinship) มีระบบความเชื่อร่วมกัน มีอุดมการณ์หรือแนวคิดในการแก้ปัญหาเป็นไปในแนวทางเดียวกัน และในระดับที่กว้างขึ้นสิ่งยึดโยงสายสัมพันธ์ของกลุ่มอินแปงเอาไว้ด้วยกัน คือ วัฒนธรรมชุมชน ดังได้กล่าวมาแล้วในเบื้องต้น ปัจจัยภายนอก ได้แก่ องค์กรภายนอกทั้งหน่วยงานภาครัฐราชการ ภาคเอกชน ที่สนับสนุนทั้งวัตถุสิ่งของ งบประมาณและวิชาการ ทั้งนี้กลุ่มเครือข่ายอินแปงไม่ได้ร้องขอความช่วยเหลือหรือพึ่งพาทันทีมากนักแต่ภายหลังกลุ่มเครือข่ายอินแปงมีกิจกรรมหลายๆ อย่างที่ทำแล้วประสบผลสำเร็จสามารถพึ่งตนเองได้ สังคมภายนอกได้รับข่าวและพบเห็นจึงมาดูงานที่ศูนย์อินแปงบ้านบัว ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร และให้การส่งเสริมสนับสนุนในภายหลัง

ซึ่งชาวอินแปงไม่ได้ปฏิเสธความช่วยเหลือจากสังคมภายนอก กลับเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้กลุ่มเครือข่ายอินแปงรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกปัจจุบัน

อภิปรายผล

จากผลการศึกษาสามารถอภิปรายผลได้ดังนี้ รูปแบบวิธีการ ความเป็นมาของกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนากระบวนการทัศน์ของกลุ่มเครือข่ายอินแปง ว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาที่ยังมีชีวิตอยู่ มีทั้งการเรียนรู้จากชีวิตหรือประสบการณ์ การเลียนแบบธรรมชาติและบุคคล เรียนจากการปฏิบัติหรือทดลอง การเรียนรู้ร่วมกัน โดยวิธีการบอกเล่า การสังเกต การฟัง การถาม การทดลองทำ การคิดไตร่ตรอง เน้นการเรียนรู้ในการดำเนินชีวิตของบุคคลให้อยู่กลมกลืนกับระบบความสัมพันธ์ต่างๆ ในวิถีชีวิตของบุคคลและชุมชน (เสรี พงศ์พิศ, 2553, หน้า 45; อรศรี งามวิทย์พงศ์, 2546, หน้า 25) ในการสร้างรูปแบบ วิธีการ กระบวนการเรียนรู้ที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเองที่โดดเด่นของกลุ่มเครือข่ายอินแปง คือ การทำแผนแม่บทชุมชน ที่เปิดเวทีชาวบ้านให้สืบค้นหาคัญภาพของชุมชน ได้แก่ ทุนทางธรรมชาติ ทุนทางภูมิปัญญา ทุนทางสังคม วัฒนธรรม แล้วนำมาประยุกต์สร้างทางเลือกใหม่สามารถแก้ปัญหาหนี้สิน สร้างความอยู่รอดท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกได้ในระดับหนึ่ง (สุภางค์ จันทวานิช, 2552, หน้า 64) ส่วนการพัฒนากระบวนการทัศน์ของกลุ่มเครือข่ายอินแปงมีการพัฒนามาเป็นยุคต่างๆ ดังนี้

1. ยุคชุมชนพื้นบ้าน เป็นยุคเริ่มต้นของการตั้งถิ่นฐานที่บ้านบัว ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร จนถึงปี พ.ศ.2504 ชาวบ้าน

มองว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและสัมพันธ์กับธรรมชาติหรือสิ่งเหนือธรรมชาติ มีทัศนะต่อชีวิตจากคติความเชื่อทางศาสนาและจิตวิญญาณว่า สิ่งสูงสุดแห่งจิตใจคือ นิพพาน ซึ่งเป็นความสุขแท้มากกว่าความสุขจากวัตถุ

2. ยุคชุมชนทันสมัย (พ.ศ.2504-2530) เป็นยุคที่รัฐสร้างกระบวนการทัศน์พัฒนาแบบตะวันตก ที่มองสรรพสิ่งเป็นเรื่องของวิทยาศาสตร์ สามารถพิสูจน์และทดลองได้ เป็นยุคแห่งการแข่งขัน ความมีหน้ามีตา เกียรติยศชื่อเสียง พึ่งพาตลาดมากกว่าการพึ่งตนเอง

3. ยุคชุมชนหลังสมัยใหม่ เป็นยุคที่กลุ่มเครือข่ายอินแปงก่อตั้งกลุ่มขึ้นมาในปีพ.ศ.2530 มีการปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ใหม่โดยการประยุกต์ใช้ระหว่างอดีต ปัจจุบัน และอนาคต (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2550, หน้า 7; โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2550, หน้า 39) ในส่วนของโครงสร้างระบบเศรษฐกิจและสังคมแบบอินแปงทั้งในแนวลึกและแนวกว้างที่นำไปสู่การพึ่งตนเอง พบว่ามีโครงสร้างระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพหรือเศรษฐกิจแบบครัวเรือน เป็นการผลิตเพื่ออยู่เพื่อกิน หรือเอื้ออยู่เอื้อกิน ภายในครอบครัว แบ่งปันญาติและเพื่อนบ้าน ในแนวกว้างเป็นแบบเศรษฐกิจชุมชนและเศรษฐกิจวัฒนธรรม โดยการทำวิสาหกิจชุมชนที่ผลิตหรือแปรรูปผลผลิตขึ้นเพื่อใช้ส่วนที่เหลือจึงขายในตลาดชุมชนและนอกชุมชน ในขณะที่สังคมวัฒนธรรมแบบอินแปงเป็นสังคมชาวนา (agrarian society) โดยมีวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นอาวุธคนยาก (weapons of the weak) ที่จะต่อสู้กับกระแสการเปลี่ยนแปลงอันรุนแรงและเขี้ยวกรากของโลกยุคโลกาภิวัตน์ และสังคมวัฒนธรรมในแนวกว้างของอินแปงคือ เครือข่ายทางสังคมที่ชาวอินแปงต้องปรับตัวให้รู้เท่าทันโลกโดยผ่าน

เครือข่ายทางสังคม (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2549, หน้า 23 ประเวศ วะสี, 2548, หน้า 73) ส่วนปัจจัยเงื่อนไขของระบบเศรษฐกิจและสังคมแบบอินแปงต่อแนวทางการพึ่งตนเองและการพัฒนาที่ยั่งยืนแบ่งออกได้ 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยภายใน ได้แก่ ทุน การจัดการ ผู้นำที่มีคุณภาพ การมีส่วนร่วมกับชุมชนอื่น และปัจจัยภายนอก ได้แก่ องค์กรชาวบ้าน องค์กรเอกชน และภาครัฐ (กาญจนา แก้วเทพ, 2548, หน้า 27)

เอกสารอ้างอิง

- กนกวรรณ มะโนรมณ์และธวัช มณีผ่อง. (2549). *บทสำรวจสถานภาพงานวิจัยทางสังคมวิทยาในภาคอีสาน*. อุบลราชธานี : ศูนย์วิจัยสังคมอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- กมลทิพย์ คงประเสริฐอมร. (2548). *กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เพื่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติป่าชายเลนอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาตำบลขุนไทรอำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี*. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการ: คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2548). *หมู่บ้านกับศักยภาพในการพัฒนา*. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ เรื่ององค์ความรู้ เกี่ยวกับกับหมู่บ้าน. กรุงเทพมหานคร : สมาคมทอกลีแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2544). *การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา*. กรุงเทพมหานคร : ชัคเชสมีเดีย.
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2550). *คลื่นลูกที่ 5 ปราชญ์สังคม:สังคมไทยที่พึงประสงค์ในศตวรรษที่ 21*. กรุงเทพมหานคร: ชัคเชส มีเดีย.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์และคณะ. (2550). *มิติสุขภาพ: กระบวนทัศน์ใหม่เพื่อสร้างสังคมแห่งสุขภาวะ*. นนทบุรี : สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข
- ข้อมูลเครือข่ายอินแปง. (2544). *อินแปงกับการสร้างบ้านแปงเมือง 20 ปี*. มปป.
- งามพิศ สัตย์สงวนและคณะ. (2554). *การวิจัยเชิงคุณภาพทางมานุษยวิทยา*. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและพรพิไล เลิศวิชา. (2549). *วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย*. กรุงเทพมหานคร : อาทิตย์พรินต์.
- ชาย โพธิ์สิตา. (2554). *ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ (พิมพ์ครั้งที่ 5)*. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พรินต์.
- ชินรัตน์ สมสืบ. (2549). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท*. นนทบุรี:มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์. (2552). *ทฤษฎีไร้ระเบียบ(Chaos Theory)กับทางแพร่งของสังคมสยาม*. เชียงใหม่ : มูลนิธิภูมิปัญญา.
- ชลลดา ทองทวี. (2550). *บทความเรื่อง ที่ทรงสนเกี่ยวกับเรื่องกระบวนการทัศน์*. คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. ค้นเมื่อ 13 มีนาคม 2555, จาก <http://www.midnightuniv.org/>
- ทิตนา แคมมณีและคณะ. (2545). *กระบวนการเรียนรู้*. กรุงเทพมหานคร : พัฒนาคุณภาพวิชาการ.
- ธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์. (2543). *กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ประชาสังคม*. ขอนแก่น : คลังน่านวิทยา.
- ธีรยุทธ บุญมี. (2547). *ความหลากหลายของชีวิต ความหลากหลายทางวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สายธาร.

- นิสา ชูโต. (2545). *การวิจัยเชิงคุณภาพ*. กรุงเทพมหานคร : แมทส์ปอยท์.
- ประเวศ วะสี. (2548). *ทัศน์ใหม่ในการพัฒนา*. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย.
- _____. (2550). “จุดเปลี่ยนกระบวนทัศน์สุขภาพไทย” ใน *มิติสุขภาพ: กระบวนทัศน์ใหม่เพื่อสร้างสังคมแห่งสุขภาพ*. กรุงเทพมหานคร : สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ.
- ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และชัยวัฒน์ ธีระพันธ์. (2546). *สื่อสารกับสังคมเครือข่าย. กรุงเทพมหานคร : เอกสารประกอบการฝึกอบรมหลักสูตร 3 “การสร้างเครือข่ายที่มีพลัง” สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา*.
- พจนา เอื่องไพบูลย์. (2546). *การพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน : กรณีศึกษาแบบพหุกรณี*. กรุงเทพมหานคร : วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิมลลักษณ์ ชูชาติ. (2540). *การนำเสนอรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการอนุรักษ์ป่าไม้*. กรุงเทพมหานคร : วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิชญ์ สถานนท์ชัย. (2550). *การมีส่วนร่วมของชุมชนในการคัดแยกประเภทขยะมูลฝอย*. กรุงเทพมหานคร : ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตทางสังคมศาสตร์(สังคมวิทยา) มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ศิริรัตน์ แอดสกุล. (2549). *การแต่งงานข้ามวัฒนธรรมของผู้หญิงชนบทในเขตจังหวัดอุดรธานี*. กรุงเทพมหานคร : ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตทางสังคมศาสตร์ (สังคมวิทยา) มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2550). *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ*. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2552). *ทฤษฎีสังคมวิทยา*. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2542). *สังคมวิทยา*. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2550). *ทฤษฎีทางสังคมวิทยา (พิมพ์ครั้งที่ 12)*. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสรี พงศ์พิศ. (2548). *อินแปง*. กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์.
- _____. (2553). *ร้อยคำที่ควรรู้*. กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์.
- อรศรี งามวิทยาพงศ์. (2546). *กระบวนทัศน์และการจัดการความยากจนในชนบทของรัฐในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1-8 (พ.ศ.2504-2544)*. กรุงเทพมหานคร : วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ (การบริหารสังคม) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2549). *ความหลากหลายทางวัฒนธรรม(กระบวนทัศน์และบทบาทในประชาสังคม)*. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Agnitsch, K. A. (2003). “ Locating Community Social Capital : A Study of Social Networks And Community Action” Retrieved May 23, 2012, from <http://wwwlip.umi.com/dissertations/fullcit/3085886>.

- Blockson, L. C. “Multi-sector Approaches to Societal Issues Management” Retrieved May 21, 2012 [http:// wwwlib.com / dissertations/fullcit/ 3066935](http://wwwlib.com/dissertations/fullcit/3066935)>2002
- Cohen, J. M. , & Uphoff ,N. T. (1980). *Rural development participation :Concept and measures for project design implementation*. New York: Cornel University.
- Galtung, J. (1980). *Self-reliance : A Strategy for Development*. London : Bogle-LS Ouverture.
- Gulati, R ,& Gargiulo ,M.(1999). Where do interorganizational networks come from?. *American Journal of Sociology*, 104(5), 1439-1493.
- Portes, A. (1998). Social capital: Its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology*, 24,1-24.